

Helga West Puhu nukke

Helsingissä Kustannusosakeyhtiö Otava

Tätä kirjaa ei olisi olemassa ilman Otavan ja Ruskeiden Tyttöjen Lit Akatemian vuoden mittaista koulutusohjelmaa, jossa kirjailija työsti käsikirjoitustaan 2023. Kirjailija kiittää Ruskeat Tytöt -kulttuurimediaa mahdollisuuksien tarjoamisesta saamelaisille taiteilijoille. Kirjailija kiittää lisäksi Otavan Kirjasäätiötä, joka tuki taloudellisesti kokoelman viimeistelytyötä.

Copyright © Helga West ja Kustannusosakeyhtiö Otava 2025

ISBN 978-951-1-49548-2

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2025

Sisällys

Kertomus isästäni, eli milloin olet viimeksi lukenut saamelaisen kirjan	9
---	---

Kenen tahansa otettavissa

Sinulle saamelaispoika, joka hukkasit nutukkaasi Helsingin Hakaniemeen	23
Puhu, nukke	27
Mitäs me väsyneet saamelaiset, maailman tutkituin kansa	37
Esivanhempiemme varastettujen pääkallojen maa	50

Katso kuinka liekehdin

Kick the Pretty – Meghan ja minä	75
Lennä, Britney!	88
Murhaballadi	98
Ima saamelaistytöiden perustuksia ravistelemassa	107

Kotiinpaluu

Maorien mailla kohtasin aboriginaalin ja itkin	127
Juokse, Piera, peurasein – koko perheen kertomus	137
Vielä lohet palaavat	149
Valoon	161

<i>Puhu nukke</i> -soittolista	182
Esseiden tiedot	184
Kirjallisuus	186

*lean geađgi
ránis
jeaguheapmi
čeahpes giedaide
lihti
loddi*

*olen kivi
harmaa
kuriton
taitaville käsille
astia
lintu*

Inger-Mari Aikion runo teoksessa *Jiehki vuolde ruonas giđđa* (1993)

Kertomus isästäni, eli milloin olet viimeksi lukenut saamelaisen kirjan

Hiplailen sitä salaa takkahuoneessa. Levitän sanomalehden eteeni ja kosketan sormenpäilläni siihen painettuja mustia kirjaimia. Suljen silmäni ja kuvittelen, mistä kirjaimet kertovat. En ole vielä koulussa, en osaa lukea. Päätän, että kun opin lukemaan, luen kaiken, mitä käsiini saan. Hienot asiat kirjoitetaan suomeksi.

Isäni eli pohjoissaameksi *áhčči* on kotoisin Roavesavu-nimisestä saamelaiskylästä (Rovisuvannosta), ja äitini on Pohjanmaalta. *Áhčči* kävelee mietteliään näköisenä, etsiskelee pohjoissaamen sanoja. Äiti loruttelee suomeksi: *Sataa sataa ropisee pilipili pom, pilipili pom, varpaitakin palelee, pilipili, pom-pom-pom, varpaitakin palelee, pilipili pom.*

Lapsuuteni ja nuoruuteni ajan *áhččin* kirjahylly oli ison kotitalomme toisessa kerroksessa. Äitini työhuone oli alakerassa niin sanotussa mankelointihuoneessa. Mankelointihuoneessa oli mankeli, silitysrauta ja -lauta, ompelutarvikkeita, kankaita, Lundian hyllyjä ja niillä kirjoja, joita kukaan ei lukenut. *Áhččin* työhuoneessa taas oli hyllytilaa paljon runsaammin ja näyttävämmin: kun huoneeseen kurkisti, ensimmäisenä silmiin osuivat hyllyille asetellut kirjat, teokset. Ne olivat päässeet kodin kauneimpaan kohtaan, paikkaan, josta näkyi, kuinka Čulloveaiguoika yhdistyi Deatnuun, Tenojokeen. Kun kukaan

ei huomannut, hiivin isän työhuoneeseen ihastelemaan ylimpien hyllyjen kirjoja. Keskimmaisella hyllyllä olivat Antti Hyry, Martti Joenpolvi, Joni Skiftesvik. Ylimmällä oli paksumpia kirjoja, joiden selkämyksissä luki Dostojevski, Tolstoi, Tšehov. Dostojevskin nimi täytti melkein koko hyllyn. Oliko *áhčči* luke-
nut kaikki nämä kirjat? En koskaan nähnyt hänen lukevan, en koskaan nähnyt hänen kirjoittavan. Kuka *áhčči* oli?

Kuten epämääräisissä tilanteissa usein, vaadin äidiltä selitystä *áhččin* kirjahyllylle. Äidin selitys kuulosti epäuskottavalta: umpisaamelainen isäni harkitsi nuoruudessaan lähtevänsä opiskelemaan kotimaista kirjallisuutta. Ehkä hän halusi kirjailijaksi. Hän epäonnistui suunnitelmissaan hassulla tavalla, ja hänestä tuli lääkäri. Terveyskeskuslääkäri, kunnanlääkäri, lääkäriilääkäri, erikoislääkäri, yleislääketieteen erikoislääkäri (kuinka yleiseen voi erikoistua?), alati päivystävä lääkäri. Siis isäni, tuo lääkäriksi pukeutunut valkotakkinen hahmo, ei olekaan aina halunnut lääkäriksi, vaan on ollut aika, jolloin hänestä olisi voinut tulla jotain muuta. Tieto isäni menneisyydestä oli yhtä hämmäntävä kuin jos minulle olisi kerrottu, ettei *áhčči* olekaan biologinen isäni. Asia jäi vaivaamaan minua.

Kun olin teini-ikässä, äitini kantoi huoneeseeni ruskean nahkasalkun vintiltä. Avasin salkun, ja siellä oli papereita. ”Mitä nämä ovat?” kysyin. ”Isäsi novelleja”, äiti kertoi, ”saattaisit pitää niistä.” En voinut uskoa näkemääni: että jossain vintinperällä oli lojunut kirjoituskoneella kirjoitettuja kaunokirjallisia tekstejä. Ne oli hylätty sinne, ja kun aloin selata papereita, syy vähitellen valkeni minulle.

Minä pidin isän novelleista, niiden tšehovilaisen psykologisesta ja lakonisesta tyylistä. Tšehovhan oli siviiliammattil-
taan lääkäri. Hymähtelin teksteille. En tunnistanut niistä *áhččin* ääntä, koska ne oli kirjoitettu suomeksi, siis hänelle vieraalla

kielellä. Suomeksi oli kirjoitettu myös kirjelmä, joka oli lähetetty Helsingistä paikasta nimeltä Nuoren Voiman Liiton arvostelupalvelu. Päivätyssä kirjeessä henkilö kertoi tutustuneensa isäni teksteihin. Arvioija kirjoitti, että novellit eivät olleet kovin hyviä; paikoitellen kirjoittajan taidot pulpahtelivat esiin, mutta eivät määräävässä määrin. Katselin kummastuneena isälleni osoitettua kirjelmää ja sen outoa kieltä. Olin juuri saanut käsiini nämä paperit ja hädin tuskin ehtinyt niihin tutustua, kun ne oli jo arvosteltu ja vielä jossain Helsingissä! Me elimme Savvonissa (Suvannossa), Ohcejohkan (Utsjoen) kunnassa. Hämmennyneenä suljin paperit takaisin salkkuun. Kaikki tapahtui hyvin nopeasti.

Taloltamme lähti kapea polku, joka vei kyläkoululle. Polku halkaisi metsän, ja metsän halkaisi puro, joka laski Tenojokeen. Lapintiaiset, *gaccepáččat*, tervehtivät meitä koulupolun varrella. Ne tiesivät, että meiltä sai auringonkukansiemeniä. Kun veljeni Oulan kanssa avasimme kämmenemme, lapintiaisparvi ympäröi meidät hetkessä. Meillä oli omat nimikkolapintiaisemme, jotka tunnistimme, ja ne tunnistivat meidät. Sellaisia paikkalinnut ovat. Ne ovat ympäri vuoden samassa paikassa, siinä meidän pihallamme.

Minä sen sijaan jätin Saamenmaan. Kuusitoistavuotiaana lähdin Rovaniemelle lukioon.

*njávkkadan uhca oaivváža
in hálit
ahte dat girdila
maŋŋá gulan
ledje maid guođđán sámi
gaccepáččaide liikojin
buot eanemus*

*silitän hentoa höyhenpeitteistä kalloa
pian se lennähtää kädestäni
myöhemmin kuulen
ovat myös jättäneet saamenmaan
niin kerroinko
lapintiaisista pidin kaikkein eniten*

Täysi-ikäistyttyäni luin Rovaniemellä sanomalehdestä, että pohjoisen lapintiaiskanta oli hiipunut. Ajattelin, että olimme tappaaneet linnut hylkäämällä ne. Kokonainen kanta rapautui minun ja Oulan takia, sitä on vaikea sulattaa.

Ylioppilasjuhliani vietettiin kotikylässämme Savvonissa. Juhlien jälkeen istuimme *áhččin* kanssa kaksin kotipihallamme. Koivunlehdet kuulsivat ilta-auringosta, joka pian ei laskisi horisontin alapuolelle lainkaan. Tenojoki kimmeltäisi koko kesän, ja *áhčči* sanoi: joki muuttuu koko ajan. Tuohon mennessä *áhčči* oli aavistanut tulevaisuudensuunnitelmani: halusin pyrkiä lääketieteelliseen. *Áhčči* ei puhunut paljoa, mutta sitten saikin sanottua: ”Gula Helga, don it heive doaktárin. Mun lean oaidnán nuorra doaktáriid, geat leat goddán iežaset bargovuoru maŋŋá go eai leat gierdan daid feaillaid, maid ieža leat bargan. Eandalit nissonolbmuide dat čuohtá. Ja don leat dakkár perfektionista, ahte don it geardda dan barggu, daid feaillaid. Ja dán bargui gullet maid feaillat. Olbmot soitet jápmiet du dihtii, ja muhtumin nie geavvá.” (Kuule Helga, sinusta ei ole lääkäriksi. Olen nähnyt nuoria lääkäreitä, jotka ovat tappaneet itsensä työvuoron jälkeen, koska eivät ole kestäneet hoitovirheitä, joita ovat tehneet. Erityisesti nuoret naiset suhtautuvat virheisiin raskaasti. Ja sinä olet sellainen perfektionisti, että sinun psykesi ei sellaista

työtä kestäisi. Ihmiset voivat kuolla sinun takiasi, ja joskus lääkärin työssä niin käy.)

Luovuin suunnitelmistani pyrkiä lääketieteelliseen. Näin välttäisin ihmiskuolemia. Suuntasin opiskelutarmoni humanistiselle alalle. Lähdin opiskelemaan teologiaa Helsingin yliopistoon.

Kun joku puhuu vähän niin kuin *áhčči*, kuulija ottaa vakavasti ne harvat sanat, koska ajattelee, että ne ovat kultaa.

gollegiella, áhčigiella
jaskes áhčči
jaskes áhčigiella

kultakieli, isänkieli
vaitonainen isä
vaiennettu isänkieli

Me saamelaiset kutsumme äidinkieltämme kultakieleksi, *gollegiella*. Niin, saamelaiset. Vasta opiskellessani Helsingin yliopistossa ymmärsin olevani liikaa ja liian vähän. Kuin olisin ollut viisikulmainen palikka ja minun olisi pitänyt astua kolmikulmaiselle palikalle tehdystä raosta sisään tai toisinpäin. Vaikka yritin kovasti, minussa oli aina jotain kiusallista tai minusta puuttui jotain olennaista.

Kun olin aikoinani muuttanut Rovaniemelle ja tulin käymään kotikylässäni, *áhččin* isovelji Sámamol eli meidän *eahki* (isän vanhempi veli) tokaisi, että tuosta tytöstä on kyllä tullut *čeavlái* (ylpeä)! Kun sitten palasin ensimmäistä kertaa käymään kotonani Helsinkiin muuttoni jälkeen, *áhčči* huokaisi pettyneenä,

että *čevlon dat vel lea* (ylpeä siitä on kyllä tullut). Minusta minulla oli hyvät syyt käyttäytyä ylimielisesti: olin sentään ylioppilas Helsingin yliopistossa, hei etkö tiedä kuka olen. Niin kauaksi voi bussilla ja junalla päästä Suomen pohjoisimmasta kunnasta, kun matkustaa etelään 22 tuntia. Ei sillä, en minä ollut suvun ensimmäinen Helsingin yliopisto -kokelas. *Áhččin* toinen iso-veli, nimeltään Jouni Antti Vest, oli nuoruudessaan muuttanut Helsinkiin opiskelemaan matematiikkaa. Olen kuullut hauskoja tarinoita *eahkini* edesottamuksista Helsingissä (ja ne kaikki liittyvät rahaan). *Eahkistäni* ei tullut matemaatikkoa. Hänestä tuli kirjailija.

Eahkini pohjoissaamenkielinen esikoisteos *Boazobálggis nohká čáhcegáddái* palkittiin saamelaisromaanien kilpailussa, jonka järjestivät karasjokilainen kustantamo Davvi Media ja oslolainen Aschehoug. Kuten monet saamelaiskirjat, myös se on käännetty suomeksi. Kirjan suomenkielinen nimi on *Poropolku sammaloituu*. Kirja kertoo *eahkini* isästä eli meidän *áddjástá*, isoisästä, joka katosi pienlentokoneen mukana vuonna 1974. Kukaan sisaruk-sistani ei kerennyt tavata tätä kadonnutta ihmistä, jota olisimme voineet *áddjáksi* kutsua. *Áddjáimme* oli menossa yhdessä muiden saamelaisvaltuuskunnan jäsenien kanssa Snåsaan kokoukseen. Kone nousi ilmaan Ivalosta. Norjan Snåsassassa kokous alkoi, ja kadonneiden viiden saamelaispoliitikon nimilaput edustivat tyhjillä tuoleilla. Kadonneita ja heitä kuljettanutta pienlentokonetta ei koskaan löydetty. Esikoiskirjassaan *eahkini* käsittelee suhdettaan isäänsä, tämän katoamista ja heidän elinvoimaisen saamelaiskotikylänsä Roavesavun vähittäistä sammumista. *Poropolku sammaloituu* -teosta pidetään saamelaisen muistelmakirjallisuuden klassikkona. Se välittää paikallista, suullista kertomaperinnettä. *Eahkini* on ollut tuottelias. Silti hänen kirjansa eivät olleet *áhččin* ylimmillä hyllyillä, vaan alempana ja

oikeassa nurkassa. Ne olivat ainoat saamenkieliset kirjat, jotka olivat päässeet *áhččin* kirjahyllyyn.

Kotonamme oli monta kymmentä saamenkielistä nidettä, muun muassa mankelointihuoneessa. Saamelainen kirjallisuus oli sijoitettuna mankelin aliseen hyllyyn, isosiskoni Kaarinin vessaan ja huoneeseen, jota kutsuimme perähuoneeksi. Tylsintä minusta oli se, että tunsin kotimme saamenkielisten kirjojen kirjoittajat: Kerttu Vuolab vähän matkan päästä, Fierranjoessa kirjoittava Kirsti Paltto, kotitiemme toisella puolella asusteleva Eino Guttorm, kaikki palkittuja ammattikirjailijoita. Kerran vessassa silmäilin *Urbi*-nimistä saamenkielistä nuortenkirjaa, jonka oli kuvittanut kyläkoulussa työskentelevä opettajani Sylvi Rasmus, joka ei epäröinyt tarttua saksiin, jos pyysin häntä leikkaamaan hiuksiani. Jos kyläkoulumme saamelaiset keittäjänaiset olisivat siinä sivussa työskennelleet graafisina suunnittelijoina ja teatterinjohtajina, ei siinä olisi saamelaisittain ollut mitään järin erikoista. Tuttuja, arkisia nimiä.

Vuosia myöhemmin törmäsin näihin tuttuihin nimiin, mutta en suinkaan siskoni Kaarinin vessassa, vaan Helsingin yliopiston Metsätalon toisen kerroksen luokkahuoneessa. Saamen-tutkimuksen yliopistonlehtori Irja Seurujärvi-Kari kertoi meille opiskelijoille saamelaisrunoilija Inger-Mari Aikiosta. Hänellä oli mukanaan eräs Aikion runoteoksista. Opettaja sanoi, että runojen tulkinta ei ole hänelle niin tuttua, mutta kertoi, että Aikion yhdessä runossa viitataan *leibeloddiin*, leppälintuun. Karigasniemeltä kotoisin oleva pohjoissaamelainen Seurujärvi-Kari selitti, kuinka *leibeloddi* kuvaa saamelaislyriikassa rakkautta ja sen kaipuuta. Tartuin Aikion kirjaan. Se oli ensimmäinen kosketukseni kirjoitettuun Tenojoen saamelaislyriikkaan. Käänsin sivuja hermostuneesti. Ja siinä minä, tuleva itsemurhakandidaatti, kuten *áhčči* minua luonnehti, ja todennäköinen

university drop out, kuten äitini pelkäsi, olin ja luin ja ymmärsin kaiken mitä Aikio kirjoitti, kaiken *mistä* Aikio kirjoitti. Se oli ensimmäinen kerta, kun ymmärsin yliopistossa mitään.

Mistä Aikio kirjoittaa? Poroista, tunturin tuulesta, seidoista? Ehei. Aikio kirjoittaa miehistä. Ja linnuista.

*dálvvi vurden
loahpas ringejin*

*bohtet logi minuhtas
liikká menddo manjjet*

*talven odotin
lopulta soitin*

*tulit kymmenessä minuutissa
silti liian myöhään*

Luennon jälkeen suuntasin kirjastoon. Löysin hyllyn, joka oli omistettu saamenkieliselle kaunokirjallisuudelle. Asetin käteni kirjojen selkämyksille ja liu'utin sormiani niitä pitkin. Painoin pääni hyllyä vasten. Itkin lintujani. Lainasin kolme runoteosta. Yhden Inger-Mari Aikion, yhden Niillas Holmbergin ja yhden Rauni Magga Lukkarin, kaikki Tenojoen varrella kasvaneita lyyrikkoja Ohcejohkasta. Minun ihmisiäni, mutta eivät kotikylästäni tai sen lähetyviltä. He tuntuivat riittävän etäisiltä, jotta pystyin ihailemaan heitä. Heidän kanssaan jaan yhteisen kielen enkä tarkoita vain itäistä pohjoissaamea. Tarkoitan maailmaa kielen takana ja kieleen kietoutuneena. Silmäniskuja, sarkasmia,

suullista kerrontaa, minä kuulin ne kaikki, koska olin siellä. Vertauskuvia, joita vain Tenojokilaaksossa kasvanut voi ymmärtää. Löysin kadonneen *áddjáni* äänen vedestä, vaiennetun *áhččini* äänen veneestä, minulle annetun äänen. Tuo ääni oli enää hento.

áhčči,
bálkestat luosa váimmu geađggi ala
das dat časká, garrasit
dan eallinmokta
lea nannoset go mus

áhčči,
niin kevyesti sinä viskaat lohensydämen rantakiven päälle
siinä se sykkii, päättäväisesti
kovempi on sen elämänvoima kuin omani

Niihin aikoihin elämäniloni alkoi sammua. Jonkinlainen ratkaisemattomien motiivien yhteentörmäys nakersi minua sisältä päin. Yliopistovuosiani kiusasivat nukahtamisvaikeudet sekä kasvanut tunne epäpaikkaisuudesta eli vaikeudesta kiinnittyä mihinkään, uneen, toiseen ihmiseen tai vieraaseen ympäristöön.

Yhtenä talvena nukkumisongelmat äityivät niin, että lopulta heiluin inihäiriön rajamailla. Olin päässyt Nuoren Voiman Liiton Ikaros-nimiseen kirjoittajaryhmään ja tunsin siitä suunnatonta ylpeyttä. Siellä yritin kirjoitella suomenkielisiä novelleja, mutta kirjoittamisesta ei tullut yhtikäs mitään. Kertomukseni olivat onttoja. Nekään eivät kiinnittyneet minnekään. Jäin ryhmästä pois jonkin typerän verukkeen turvin, vaikka oikea syy oli se, etten tuntenut oloani kotoisaksi Fredrikinkadulla enkä